

УДК 141.144 [(092)(44) "XIX" Муньє + (477)]

МАНІФЕСТ ПЕРСОНАЛІЗМУ ЕМАНУЕЛЯ МУНЬЄ ТА ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕРСОНАЛІСТСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ

Роксолана Вербова

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна, k_istfilos@franko.lviv.ua*

Проаналізовано філософські засади персоналістської доктрини Емануеля Муньє. Запропоновано авторську інтерпретацію персоналістських ідей у французькій філософії. Окреслено феномен спорідненості української персоналістської традиції із загальноєвропейським цивілізаційним дискурсом на прикладі філософської спадщини Олександра Кульчицького. Виокремлено проблему осмислення та самоідентифікації українського персоналізму як модерного напряму європейської філософії.

Ключові слова: персоналізм, особа, людина, існування.

Дослідження феномену персоналізму в українській філософській думці є надзвичайно актуальним, адже його ідеї та, власне, сам спосіб осмислення світу є питомим для національних ментально-світоглядних засад. Відродження української державності на початку 90-х років минулого сторіччя загострило проблему виховання національної інтелектуально-духовної еліти. Це вимагає витворення нової концепції гуманітарної освіти, яка б ґрунтувалася на глибокому вивченні ментальних особливостей нашого народу, які були зреалізовані у філософській думці загалом та в її персоналістських ідеях зокрема. Сучасна цивілізаційна самоідентифікація України неможлива без осягнення та відродження цієї філософської традиції як глибокого духовно-культурного коріння однієї із найпотужніших пасіонарно-європейських націй.

Мета статті – розглянути та осмислити філософські погляди персоналістської доктрини Емануеля Муньє, окреслити феномен спорідненості української персоналістської традиції із загальноєвропейським цивілізаційним дискурсом на прикладі філософської спадщини Олександра Кульчицького та перспектив цього напрямку в сучасній українській філософській думці.

Європейський вектор розвитку українського суспільства, а відтак і подолання вже традиційних для пострадянської доби розвитку ідеологем, суттєво підвищує статус гуманітарного знання, а в структурі останнього – дослідження сучасної європейської історико-філософської думки. З історико-філософських доктрин, які свого часу визначили інтелектуальне обличчя Європи, слід виокремити філософію французького персоналізму: предмет її дослідження – людська особа, якій

притаманні передусім такі риси, як соціальна мобільність, ініціативність, свобода, відповідальність і моральність, що актуальні й для українського сьогодення [2, с. 91].

Персоналізм як модерний напрям європейської філософії у сучасній українській філософській думці вимагає адекватного осмислення та самоідентифікації. Певні здобутки у цій сфері належать українським дослідникам, а саме: В. Табачковському, О. Кульчицькому, І. Мірчуку, Д. Чижевському, Х. Вовку, І. Раковському, Д. Віконській, В. Яніву, Я. Яремі. Водночас руйнівні наслідки тоталітаризму, які гостро відчуються і донині, спричинили таку ситуацію, коли філософи-персоналісти і надалі значною мірою є в забутті.

Для осмислення місця українців у персоналістській традиції Європи важливим є аналіз феноменів французького персоналізму і доктрини французького філософа Е. Муньє. Французький персоналізм разом із феноменологією, екзистенціалізмом і неотомізмом складає цілу епоху в інтелектуальному житті Франції першої половини ХХ ст. Цей напрямок створювався передусім як варіант соціальних християнських учень [6, с. 3]. У його формуванні як особливої течії філософської і соціально-політичної думки Франції головну роль відіграли Е. Муньє і Ж. Лякруа, які в жовтні 1932 року заснували журнал "Esprit". Значну участь у його розробці взяли М. Недонсель, П. Ландсберг, Г. Мадіньє, Д. Ружмон. Особливий вплив на формування засад персоналізму мали філософські вчення М. Монтеня, Б. Паскаля, С. К'єркегора, в яких філософський акцент переноситься на інтимно-екзистенційне переживання чи оцінювання філософських проблем через власні світоглядні орієнтири.

Виникнення французького персоналізму стало, значною мірою, відповіддю лівих католицьких мислителів на світову економічну кризу 1929 року. Вони мали мету виробити позитивну програму соціальної перебудови існуючого суспільства, побудови нової гуманістичної цивілізації, заснованої на діючому приматі духовних цінностей. Саме цій меті були присвячені перші праці Е. Муньє: "Персоналістська і суспільна революція" (1934), "Маніфест персоналізму" (1936), "Від власності капіталістичної до власності людської" (1936). Однак було б неправильним на цій підставі вважати, начебто французький персоналізм спочатку формується як соціально-політичне вчення і лише згодом знаходить філософський підтекст і обґрунтування. Він із перших днів свого існування заявив про себе як філософська доктрина, що в основі теоретичного осмислення сучасного світу і його проблем порушує питання про "тотальний" розвиток людини і бачить своє призначення в "новому" тлумаченні людського буття, на основі якого і розробляли програму перебудови суспільства.

Вважають, що термін "персоналізм" уперше вжив Ф. Шляйєрмахер у своїй книзі "Промови про релігію до освічених людей, що її ненавидять" (1799) і першопочатково "персоналізм" означав ідею про особове Божество, яку він протиставив пантеїзму [6,

с. 49–50]. В європейській філософії можна окреслити три види персоналізму: реляційний, субстанційний та абсолютистський. Націлене на духовну обдарованість індивіда визначення С. Боеція і вслід за ним Т. Аквінського є основою для розвитку субстанційного напрямку в персоналізмі, який визначає особу в її суттєвих моментах як “субстанційність, індивідуальність і каузальність” та який найбільш продуктивно розвивається в Америці Г. Ладом, Е. Ройсом, Б. Боуном та іншими.

Розроблене А. Августином визначення поняття “особи” через її відношення до іншого лежить в основі реляційного, особливо діалогічного персоналізму. Особа, у такому розумінні, може існувати і наперед визначатися тільки існуванням, репрезентованим перед іншою особою. В сучасний дискурс таке розуміння особи через рефлексію відношення “я” і “ти” вводить М. Бубер і розвиває Л. Бінсвангер, К. Левітч і Е. Левінас. Оскільки реляційне розуміння пов’язане із соціальністю особи, то воно розвивалось у рамках лівого гегельянства, що зводить її визначення до сукупності суспільних відношень.

На противагу цьому радикальному реляційному персоналізму, коли особа інтегрована у відношення до іншого як такого, що її утворює, елімінуючи відношення до себе і перетворюючи себе тільки в засіб існування іншого, розвивається абсолютистський персоналізм. У ньому особу подають як автономну й самоцінну. Так, Е. Мунье утверджує особу як “абсолютне начало в порівнянні з будь-якою іншою, матеріальною чи соціальною, реальністю або будь-якою іншою людською особою. Її ніколи не можна розглядати як частину деякого цілого: сім’ї, класу, держави, нації, людства” [7, с. 302]. У М. Шелера, який частково був представником етичного персоналізму, і цю концепцію розробив у книзі “Формалізм в етиці і матеріальна етика цінностей” (1921), особа існує та живе в здійсненні інтенціональних актів. Кожна предметна настанова відразу ж робить буття особи трансцендентним. Особа, яка має дещо від тотальності та є самодостатньою, представляє абсолютне буття [6, с. 60–61]. На думку М. Шелера, остаточне значення і цінність цілого світу в кінцевому підсумку повинні вимірюватися самим буттям осіб, їхнім якнайдосяжнішим ставанням добрими, їхнім найбагатшим ставленням та найдовершенішим зростанням, їхньою найчистішою красою та внутрішньою гармонією. Людина не є лише акцидентальною частиною буття, лише “однією з”. Як особа, вона не може перебувати на периферії дійсності. Її місце – у центрі сотвореного світу, адже вона є тим буттям “в якому іноді зосереджуються й підносяться у височину всі сили скінченного світу” [6, с. 65].

В основі абсолютистського розуміння особи лежить утверджене в християнстві уявлення про троїстість і перетворення особи, виражене в парадоксі троїстості Персон та їхньої однієї Божественної природи, а також єдності Божественної й людської природи в особі Сина Божого. Людина представляється як особа, яка має початкову залежність та зв’язок з Абсолютом і в той же час покликана самотійно вирішувати свою мирську значимість і роль.

Французький персоналізм формується як самотійна галузь сучасної філософії в

період, коли вже чітко позначився розрив між раціоналістичним і антираціоналістичним способами осмислення дійсності. Персоналісти намагаються обґрунтувати свою філософію на протигагу раціоналістичній традиції. Однак, на відміну від екзистенціалізму й інших антропологічних течій, що цілком відкидають філософсько-раціоналістичні схеми минулого, персоналізм визнає позитивні моменти, які були притаманні попередній раціоналістичній філософії і вважає за необхідне переінтерпретувати їх стосовно до Нового часу. Одночасно персоналісти прагнуть виявити позитивні, з їхнього погляду, моменти в сучасній антропологічній філософії і визначити коло проблем, що залишилися поза раціоналізмом й антираціоналізмом. Однією з таких проблем, – центральною, на думку персоналістів, – є проблема особи, особистого існування.

Спроба поєднання антропологізму і сцієнтизму реалізується французькими персоналістами шляхом осмислення цих тенденцій із позицій християнства, причому в самому процесі такого осмислення спостерігаємо послідовний внутрішній рух від раціоналізму до сучасного антропологізму. Ймовірно, саме цим можна пояснити той факт, що в працях Е. Муньє, які стосуються довоєнного етапу його творчості, він порушує проблеми так званого “зовнішнього” буття людини (біологічні, економічні, соціально-політичні), що згодом, наприклад у “Трактаті про характер” (1947), буде розцінювати як такі, що не мають специфічно філософського значення. Післявоєнна ж творчість Е. Муньє (“Вступ в екзистенціалізм” (1947), “Що таке персоналізм?” (1947), “Вогонь християнства” (1950) тощо) має, власне, антропологічний зміст і за своїм пафосом дотикається до сучасної феноменологічно-екзистенційної філософії.

Особливості французького персоналізму як одного з варіантів сучасної антропологічної філософії найкраще можна виявити шляхом аналізу центральної для цієї течії категорії особи, особистого буття, розглядаючи при цьому ідеї в трактуванні Е. Муньє. Становлення розмірковувань цього філософа стосовно людини, а відтак і формування концептуальних засад його персоналізму виявляє певну опозицію дослідників та, незважаючи на всю її складність, а, може, завдяки їй, проливає додаткове світло на рух персоналістських ідей [3, с. 126].

Е. Муньє традиційно говорить про персоналізм, особовий універсум і персоналізацію. Це дає підстави для критики крайнього індивідуалізму і тоталітаризму. Перший спротив індивідуалізму Е. Муньє відчув тоді, коли залишився наодинці з безособовим агломератом “ти”, опинившись у внутрішній ізоляції. Він акцентовано протиставляє власну концепцію еталонам індивідуалізму, що прагне сконцентрувати людину на самій собі. Як стверджує французький філософ, особа завдяки внутрішньому досвіду є спрямованою на світ і на інших людей. Вона зливається з ними в єдиному напрямку до універсального. Інші особи не обмежують її, вони є її буттям і розвитком. Первинний досвід особи – це досвід іншої особи. “Ти”, а в ньому і “Ми” передують “Я” або супроводжують “Я”. Отже, з телеологічного розуміння особи персоналізм не робить егоцентричних висновків. В нього особа не є ізольованою. Вона

одиночна, але не самотня. “Я” передбачає “Ти” і не може мислитись без цього зіставлення: вони різні й однорідні. Це є певною єдністю протилежностей, оскільки “Ти” – це не “Я”, і в той же час – деяке “Я”, бо воно не безособове. Тому персоналізм, будучи філософією особи, водночас є філософією взаємодії осіб.

Звідси випливає, що в природі два різні об’єкти не можуть займати одночасно одне і те ж місце в просторі. Особа завдяки руху, що визначає її як буття, опиняється насправді поза ним. Отже, особа, за своєю природою, – комунікабельна і одна напередвизначена як буття [1, с. 650]. Не важко зауважити, що в персоналізмі Е. Муньє вихідною точкою є відоме декартівське *cogito*, яке набуває подвійного виразу: особа і реальність, яку ми маємо і яку ми одночасно створюємо. Свідомість особи з необхідністю містить у собі акт персоналізації. Тому не є випадковим, що Е. Муньє намагався дати своєрідне перетлумачення декартівського *cogito* в онтологічній структурі. На його думку, філософія Р. Декарта у жодному разі не зменшує складності й багатства людського існування. Для нього людський акт є не тільки інтуїцією розуму, але і ствердженням буття, яке “трощить нескінченний рух і авторитетно засвідчує про себе в існуванні”. Отже, “декартівське *cogito* є неспростовним екзистенційним *cogito*” [8, с. 27].

Е. Муньє трактує особу як своєрідне відображення і адаптацію сукупності найбільш прийнятних для конкретної людини поведінкових і культурних еталонів. На думку філософа, особа – це не наша свідомість про неї, а – єдина реальність, яку ми пізнаємо й одночасно створюємо зісередини, будучи всюди, вона не дана наперед. Особа принципово невлонима і необ’єктивна, тобто знаходиться в перманентному русі, існувати для неї – це бути з іншими і з речами, розуміючи їх, розуміти себе, це цілісний об’єм людини, узгодженість її довжини, ширини і глибини [7, с. 58–59].

Для Е. Муньє людина і космос не є взаємозалежними. У нього особа занурена в природу, а її універсумом є “слово” як “велике тіло”, яке вона привласнює за допомогою науки і праці, хоч природа і продовжує залишатися великою, незрозумілою і нескореною частиною, “безособовим і об’єктивним зв’язком, перманентною причиною відчуження”. Персоналізм Е. Муньє прагне сумістити обидві грані людського існування – тілесну і духовну: тілесне Я і Я, що існує суб’єктивно, є єдиним досвідом. Неможливо мислити, не володіючи буттям і не маючи тіла. Мисляча ж особа прагне трансформувати навколишню природу, витворену з наших зусиль. Поза контекстом цього істинно людського виміру немає потреби роздумувати про біологічні, економічні чи будь-які інші шляхи подолання проблем суспільства [3, с. 127–133].

Отже, можна з упевненістю сказати, що Е. Муньє повернув європейську філософську думку обличчям до особи як феномена культури, як свідомого суб’єкта історії, який має почуття соціальної і моральної відповідальності, гідність і право суверенного громадянина.

Символом єднання української персоналістської традиції із загальноєвропейським цивілізаційним дискурсом є постать українського філософа

Олександра Кульчицького. Ілюстрацією цього є спорідненість його філософських засад із французьким персоналізмом в особі його фундатора Е. Муньє.

Філософські засади творчості О. Кульчицького склалися під впливом двох головних факторів: глибокого вивчення західноєвропейської культурної спадщини і перейнятості призначенням людини. У центрі його зацікавлень були проблеми філософської антропології в аспекті української духовно-культурної дійсності. Філософ прагнув тлумачити суть людської особи з огляду на її походження, прагнення й самоствердження, що дає підстави кваліфікувати його погляди як український персоналізм. Розуміння О. Кульчицьким суті філософії, її призначення, структури філософського знання найповніше втілювалося в праці “Основи філософії і філософічних наук”.

Головною засадою концепції й громадянської позиції вченого було переконання, що філософська думка – це сукупність тих суттєвих знань і вартостей, які необхідні для повного самоусвідомлення людини й цілої спільноти. До загальнолюдських цінностей у своїй концепції філософ долучає низку специфічних українських чинників, які творять духовну структуру української людини з її спільними історичними рисами та персональними спрямуваннями. В такій настанові знаходимо його стале наголошування вирішального значення персональної долі кожної людини та необхідності повного вияву сучасної української людини, що й має бути запорукою збереження й повного розквіту українців у колі європейських народів.

Культуроморфні чинники формування психічного життя української людини О. Кульчицький виводив із “європейського культурного кола”, сфери західної духовності як “межового” між європейським Заходом та азійським Сходом.

Прозірливим є окреслення О. Кульчицьким європейської та загальноцивілізаційної місії українства в умовах сучасної кризи західної спільноти, яка полягає в тому, що пізно ступивши на арену світової історії, воно має змогу поєднати найкращі духовні засади й тенденції західної духовності з азійського споглядальністю й настановою на внутрішню самість людини.

До теоретичних, філософських аспектів української персоналістичної концепції належать головні праці й студії О. Кульчицького про психічну структуру людини. Спираючись на погляди М. Шелера й Е. Муньє, він черпає у них духовні підвалини й засади персонального вивершення самосвідомості людини. На перший план тут висуювають потребу в розумінні головних вартостей – правди, добра, свободи, абсолютного буття, – які визначають ставлення людини до світу, буття, історії та спілкування з іншими особами. О. Кульчицький до головної філософської концепції людини долучив аналіз українських етнопсихологічних та історично-культурних складників, що й дали йому розуміння специфіки української культурної традиції та плекання традиційних українських вартостей у боротьбі за збереження української людини та

української духовної спільноти. Такі складники філософ знаходив у етнопсихологічних умовах створення української духовності, починаючи від географічних умов, через соматичні стимули, історичні політичні й культурні умови, в яких формувалась українська душа [5, с. 7–8].

Осмилюючи людину та її долю, О. Кульчицький нагадує нам пересторогу Г. Сковороди: “Хочеш ти царем бути? Май серце царське”, і в праці “Мойсей як проблема взаємин народу й пророцтва” запитує: “Чи мати серце царське лежить у спроможностях української вдачі – української душі? – ось чергове питання Вашим сумлінням ...” [5, с. 54].

Отже, О. Кульчицький викристалізовує інтелектуальну потребу окреслення не просто природи національної гордості чи української вдачі, а іманентні для людського поступу проблеми самотності й тотожності особи, здатної до творення позитивної новизни. Іманентність полягає в тому, що поступ людства відбувається інтелектуальними засобами самопізнання, в основі якого з’являється проблема тотожності. Остання виникає через наявність часово-просторового контексту життя і пов’язана з тим, що ця особа відповідає за дію.

На думку О. Кульчицького, “здатність відповідати за дію” залежить передусім від двох причин: наявності самосвідомого народу як умови розумової рефлексії для особи і від рівня самопізнання особою свого “Я”, виявлення власного самотуття” [5, с. 52].

Характерно, що проблеми, які досліджує український філософ та методологія дослідження були спільними для всієї європейської філософії ХХ сторіччя. Особливого звучання вони набули в екзистенціалізмі та персоналізмі. Наприклад, Е. Муньє говорить, що “особа реалізується, пізнається у дії”. Акцентування на потребі української тотожності й самовиявлення української душі було лише окресленим фрагментом європейського інтелектуального дискурсу проблеми кризи тотожності особи і неприйняття уніфікованої однаковості людей у теорії і практиці ХХ ст. Природа особи цікавила О. Кульчицького як із погляду універсальності, так і з погляду унікальності. Засади універсальності він завбачив у природі існування вартостей, а унікальність тлумачив крізь призму сквородинівського самопізнання і покликання особи, яка існує в реальності лише для неї притаманних можливостей [4, с. 21].

У поєднанні персональної потреби самотворення у політичному контексті виникає трагічна суперечність епохи в цілому та української дійсності зокрема. Йшлося, власне, про умови збереження природного українського самотуття з наявними в ньому мовою, естетикою, культурою, моделлю бачення тощо. О. Кульчицький у своїй творчості послідовно наведений до осмислення буття саме “української людини”. Це осмислення він здійснює у контексті сучасної європейської історіософії особи і найбільше наближається до персоналістського напрямку. Філософ, зокрема, пише, що “остаточне визначення сучасного

“персоналізму”, як напрямку філософії, неможливе, бо, як правильно стверджує Е. Муньє, “немає одного одноцільного напрямку персоналізму – існують тільки доволі різні “персоналізми” різних мисленників... Їхньою спільною рисою є зосередженість уваги на дослідженні “людської особи” [5, с. 38]. Це дає підстави трактувати філософську спадщину О. Кульчицького як відродження персоналістської традиції в українській філософії.

1. Грицанов А. Муньє // Новейший философский словарь. Изд. 2. – Минск: Интерпрессервис. Книжный дом, 2001. – С. 649–651.
2. Дуйкін В. Е. Муньє і П. Тейяр де Шарден: персоналістський діалог // Мультиверсум. Філософський альманах. Зб. наук. праць. – К.: Український центр духовної культури, 2001. – Вип. 26. – С. 91–100.
3. Дуйкін В. Філософія людини П. Тейяра де Шардена. – Черкаси: Брама, 2004. – 220 с.
4. Карась А. Олександр Кульчицький: до питання про український персоналізм // Філософія. Історія культури. Освіта: Доповнення і повідомлення III Міжнародного конгресу українців. – Х.: Око, 1996. – С. 17–23.
5. Кульчицький О. Український персоналізм. Філософська і етнопсихологічна синтеза. – Мюнхен; Париж: Б. в., 1985. – 192с.
6. Мелих Ю. Персонализм Л. П. Карсавина и европейская философия. – М.: Прогресс–традиция, 2003. – 272 с.
7. Муньє Э. Манифест персонализма. – М.: Республика, 1999. – 559 с.
8. Табачковський В. Криза буржуазного раціоналізму та проблема людської особистості. – К.: Б. в., 1974. – 130 с.

THE PERSONALISM MANIFESTO EMANUEL MOUNIER AND THE REVIVAL OF THE UKRAINIAN PERSONALISTIC TRADITION

Roksolana Verbova

*L'viv Ivan Franko National University, Universitets'ka Str., 1,
L'viv, 79000, Ukraine, k_istfilos@franko.lviv.ua*

It has been realized the analysis of the philosophical principles personalistic doctrine Emanuel Mounier. It is offered the authors personalistic ideas in French philosophy. The phenomena affinity of the Ukrainian personalistic tradition with the general European civilizational discourse at the example of the philosophical inheritance Oleksander Kul'chyts'kyi is outlined. It has been separated the problem of overrating and selfidentity of the Ukrainian personalism as modern direction of European philosophy .

Key words: personalism, personality, human being, existence.

*Стаття надійшла до редколегії 31.05.2007
Прийнята до друку 21.10.2007*